

שהצליחו להימלט לאחר שכבר הוסעו ככרת דרך, והם מגיעים תורה לתחומי הגיטו.

שלושה ניתנו בחוצות

כל זה התרחש תוך דקות ספורות. למפקד, אבא קובנר, התברר שסביב הגיטו, במרחק רחוק מן החומה, ערוכות עמדות מרגמות. הוא נתן לאנשיו פקודה לחפוס עמדות ולהקים מיתרסים ברחוב הראשי ובסימטות הצדדיות, המובילות מן השער אל לב הגיטו. הוא נתן פקודה לעמדה הקדמית, ברחוב סטראשון 12, עליה פיקד אליה שינובים, לקחת בחשבון את הטאקטיקה של האויב, לתת לו להיכנס עמוק בגיטו ולא לפתוח באש לפני שהגרמנים יתקלו בעמדה המרכזית. שינובים, מתוך חוסר ברירה — התקרבותה של הולית גרמנים לעמדתו — או מתוך אי-התאפקות, פתח באש. נפגעו גרמנים, אך יחיד החיפוי שלהם המטירה מיד אש-מיקלעים על העמדה ושינובים נפל הלל. הבית הופצץ יחד עם עוד שני בתים סמוכים לו.

כאן קרה הדבר המפתיע והבלתי-משוער ביותר: הגרמנים נסוגו מהגיטו — ולא ניסו להדור אליו יותר.

במשך 14 הימים שלאחר מכן עמדו הלוחמים בנשק גלוי בעמדותיהם, מבלי שיוכלו לבוא במגע עם הגרמנים. באמצעותו של גנס והמטירה היהודית הודיעו הגרמנים ל-13 אלף היהודים שנתרו עוד בגיטו, כי אין כל סכנה שיובילו אותם לפונאר — אלא שהם חייבים לעבור למחנה-עבודה באסטוניה. שוב נקלעו האנשים בין פחד לפיתוי. כדי להאיץ בהם, איפשרו הגרמנים לנציגים מקרב היהודים לנסוע לאסטוניה, להיווכח שאכן הפעם הזאת — שוב הפעם — לא מדובר במחנה, אלא במחנה-עבודה.

כעבור זמן שבו כמה מן הנציגים ואף הגיעו מיכתבים מאסטוניה, שבישרו לנותרים

ציבור, את התשובים ששום סכנה לא נשקפת להם ולא היתה נשקפת להם, אלא שאדם אחד ויחיד ושמו ויטנברג מסכן את חייהם.

החובות והחצרות בצעקה: "תפסו את ויטנברג! הוא מסכן את חיי הגיטו!"
עד שלוש לפנות בוקר עוד היה הציבור נקלע בין אימון ואי-אימון, בין פחד ותקווה. אז הודיעו הגרמנים כי האולטימטום הוארך עד לשעה שש לפנות בוקר. משלחות של אנשי-ציבור התדפקו על דלתי מיפקדת האירגון הלוחם, בניסיון לשכנע את הלוחמים למסור את מפקדם. המיפקדה דחתה כל משאומתן, הודיעה שהמפקד לא יימסר. בלאו הכי כולנו נישמה, ענו, "וכל נסיון להוציא מידנו יתקל באש!"

"אתם רוצים שאסגיר את עצמי?"

גנם, השיטרים, הבריגאדירים ושליחי-ציבור עשו את שלהם, ופחד ההמונים הפך לזעם מאיים שפרץ נגד האירגון הלוחם. כגל סוער החלו לזרום המונים אל המקום ששם סבויים היו כי נמצא ויטנברג — מקום בו התבצרה מיפקדת האירגון — בתביעה להסגירו ולא לעמיד בסכנה את הגיטו כולו...

... ואז באה הסתערות זועמת של מי שעתידיים היו להיות הנרצחים, נגדנו — מי שרצו להיות מגיניהם. בגרונים, במקלות, באבנים, גם בנשק — בנשק שקיבלו מהגרמנים נגדנו...
... בינתים הועבר ויטנברג ממקום מחבוא אחד לשני. אך בעברו מחופש כאשה, בליחי חברת האירגון, וזיה אותו משהו. מיד הוקמה הצעקה: "ויטנברג! הגה ויטנברג! תיפסו אותו!" אך לפני שיכול היה ליפול בידי רודפיו, הצליחו הלוחמים להבריחו שוב למקום-סתר חדש. המיפקדה הודיעה לגנס שויטנברג נימלט מחוץ לגיטו ואיננו עוד.
זעם ההמונים הגיע לשיאו. המיפקדה שלחה לרחוב חברים וחברות בלתי-מוזיגים, להסביר לאנשים המוסתים שאכן זו רק מנימה של הגסטאפו ושלא ילכו שולל אחריה. אך בהנהגת המשטרה נתפסו הצעירים הללו, הוכרו מכוח איומות ונלקחו כבני-ערובה.
המיפקדה שלחה לרחוב יחידה מוזיגת בסכנינים ובמקלות — הפקודה היתה עדיין לא להשתמש בנשק חם — וזו שיחררה אותם מידי המשטרה.

אותה שעה כינס גנס אסיפה בחצר היודנאס. "יהודים!" קרא. "אני נשבע לכם ששום סכנה לא נשקפת ואינה נשקפת עכשיו לגיטו. אם סכנה כזאת תהיה נשקפת, אני אגיד לכם מה לעשות. אני הוא המגן שלכם ואני הלוחם למענכם. אבל עכשיו חייכם וחיי נשותיכם בסכנה בגלל אדם אחד. אם הוא לא ייתפס — נותרה לכם עוד שעה אחת של חיים. הפים מפשע ישלמו בגלל ויטנברג!"

טרופי-פחד, מוסתים, הסתערו שומעיו בגל חדש, בצעקות "פרובוקאטורים! פרובוקאטור-רים!" על בית הלוחמים. הם החלו לרגום באבנים ולהסתער בגרונים.

... עמדנו לפני הברירה: לפתוח באש נגד הקורבנות העתידיים — נגד אחינו. כל מה שבנינו במשך שנים, כל מה שהתכוונו אליו, עומד להתמוטט משום שהצליחו להביא לידו טירוף-זעם את הקורבנות, למטן עוד שעה של חיים. כמה זה אנושי אבל כמה זה נורא!

... השיטה הנאצית לשטות אוכלוסין באוכלוסין, עם בעם, קרבנות בקרבנות הגיעה לשיאה אולי השטני ביותר. הגנה עמדו יהודים, שמירב אחיהם כבר הומתה, ואף הם עתידים היו בעוד כמה לזכות להיות מוצאים להורג. אך השיטות ורצון-החיים, האמונה כי בצייתנות ניתן אולי לזכות בחיים מידי הרוצה, הביאום לעלות באגרופים ובגרונים ובמקלות על בניהם, שלא ביקשו אלא למות כלוחמים למען כבודם וכבוד אבותיהם. נותרה עוד מחצית הישעה לסוף האולטימטום...

... עוד נעשה נסיון ומשהו הודיע לגנס שאחר ימסור את עצמו בתור ויטנברג. היה משהו שהתנדב. גנס דחה זאת באומרו שתייה קונפירונטאציה עם קוזלובסקי, איש-השקר הפולני שנתפס, והעמדת הפנים לא תצליח. הוא הבטיח שאם ויטנברג יעמוד בכך, הוא יעשה הכל לשחרר אותו לאחר מכן מהגסטאפו. לא נתנו אמן בדבריו. אבל כשצר עלינו כל הגיטו סביב, החלטנו — חברי המפקדה — לעלות אליו...

... הם הגיעו למחבוא. יחד עם אנשי המיפקדה הגיעה לעליית-הגג בה היה ויטנברג גם סוגיה מדיסקר, מראשי הלוחמות, חברת הנהגת הקומוניסטים בגיטו. הם עמדו אילמים. על שולחנו של ויטנברג היה מונח אקדה. לידו, אחותו בו, עמדה ידידתו. הוא הביט בה ואחר הביט בחבריו. הוא שאל אותם: "אתם רוצים שאסגיר את עצמי?"

... שתיקה מחרידה מילאה את החדר. היה זה אבא קובנר שפרע את הדממה...
... אמרתי לו: "ראה, ברחוב עומדים יהודים. בהם נצטרך להילחם כדי להגיע אל האויב. הם יעמדו ויצחקו. זהו המצב. תן פקודה ונילחם. אתה מוכן לזה? תן!" לא. הוא לא היה מוכן לזה. הוא היה אדם גדול...

... רגע ביקש לאבד את עצמו לדעת. הוא נסל את האקדה וקרבו לראשו. ידידתו אחזה בו ומנעה עמו. הוא רעד בכל גופו. התכוף וגופו כמו נשבר. אך מקץ רגע הודקה, הפנה מבטו אל סוגיה ושאל: "מה החליטו החברים? (הוא התכוון להנהגת מפלגתו) — הגם אתם החלטתם שעלי להסגיר את עצמי?"

סוגיה היתה לבנת-פנים. עורה נראה שקוף כזכוכית. היא אמרה: "כן, איציק."
ידידתו של ויטנברג נכרכה על צווארו, ובהתייפות מקפידים פרצה לעבר העומדים: "בוגדים! רוצחים! אל תלך, איציק! הם בגדו בכך! אל תלך!"

★ ★ ★

הוא צעד לבדו בידה

חברת המיפקדה ניצבו לפני הגה. ויטנברג השתחרר מזרועותיה של ידידתו, נסל האקדה, הושיטו לאבא קובנר ומינהו למפקד החדש. ואז פנה לעבר הדלת, עצר הביט לאחור כמבקש לחזור ולחבק את ידידתו, ראה אותה מעולפת על הספה. באחת פנה עורף והחל לרדת במדרגות. בזה אחר זה ירדו חברי המיפקדה אחריה במדרגות, כשמאחוריהם פורצות צעקותיה של האשה האוהבת "רוצחים! רוצחים!" ומהרחוב למטה בוקעות אליהם קריאות ההמונים: "פרובוקאטורים! פרובוקאטורים!"

אך נתגלחה דמותו של ויטנברג בפתח הרחוב, כמו ים שנוסג, גרתעו אחר ההמונים... כולנו עמדנו בחגורתנו, באקדחים האומללים, הלוחמים בצד, ההמונים סביבנו. ברחוב הטרונק הוא הלך לשער הגיטו להתמסר לידו הגסטאפו...

... ויטנברג מת בתא העינויים של הגסטאפו. חבריו, שידעו מה צפוי לו, ניסו לפתות למנות ממנו את העינוי הממושך. הם ביקשו להבריח לו ציאנקאלי. אולם הם לא הצליחו לעשות זאת. עוד באותו יום, כימעט מיד אחרי התחלת החקירות, נודע שמת. האם נמצאה יד אלמונים שבכל זאת העבירה לו את הרעל המושע? את הסוד קברו יחד עמו...

... ההיסטוריונים יושפטו אותו לנאי או לזכות. אם רשאי אני את דעתי להגיד, אומר זאת: היום, יותר מאשר בימים ההם, סבור אני, שמותו של ויטנברג — שעל דעת המיפקדה ועל דעתי אני מסרנו אותו לגסטאפו — היה אחד משיאי המרד הגדולים ביותר, אחד ממעשי הגבורה הגדולים ביותר של מחתרת יהודית לוחמת בגיטו. כי שום לחימה אינה שווה לו...

ב-1 בספטמבר 1943, בשעה חמש לפנות בוקר, הוקף הגיטו בכוחות גדולים של גרמנים ואסטונים. למודי נסיון גיטו חרשה, מתוך ידיעה כי קיים אירגון לוחם בגיטו, ערכו את עמדותיהם סביב החומה ופרצה בפתע, ללא סימנים של הכנה מוקדמת, לתוך הסימטאות ביחידות קטנות, ערוכות לקרבנות-רחוב.

אף-על-פי שהופתעה, הצליחה המיפקדה לגייס את הלוחמים ותוך רבע שעה היה כל האירגון מוצב בעמדותיו, הערוכות מראש. אלא שהפאניקה שנשתחררה מיד בגיטו והפתאמיות שבפעולה השהו את פתיחת מחסני-הנשק. בכל זאת הספיק הנשק להגיע לרוב העמדות במועד — פרט לפלוגה אחת, שמקום ריכוזה היה סמוך לשער הגיטו. בסיוע סוכן יהודי של הגסטאפו, שהכניס את הגרמנים דרך פתח צדדי אל הגיטו, הוקפה פלוגה זו. החל מאבק אכזרי של ימים וציפורניים מול תתי-מיקלעים. אנשי הפלוגה הוכו מכוח רצח והובלו למכוניות, כשחלקם מצליח להתחמק מהגרמנים. לברוח ולהגיע לעמדת המיפקדה ואחריה מנסים כפוף מהמכוניות שבהן הובלו ונופלים הלל; ושוב אחרים

ביום השיחרור: ויסקה, קובנר, רוזיקה

בגיטו, כלשונו של אחד המיכתבים: "דא לעבט מען און מהערט חי דער בער כראפעט (פה חיים ושומעים את הדוב נותר). כלומר: שומעים את קירבת החיות הרוסית. המוני יהודים יצאו "מרצונם החופשי" מן הגיטו המוגן לאסטוניה. מתוך הכרה מעורבת שכאן המוות בטוח ואילו שם — אולי — חיים. באותם שבועיים ימים הצליח האירגון הלוחם להבריח מהגיטו, בדרך הרת סגורה, כ-500 בני-נוער, בקבוצות מאורגנות, אל יער הפארטיזנים. עם אלה יצאו גם שני חברי המיפקדה, יוסף גלנר וניסן רוניק. מהמיפקדה הראשונה נשארו בגיטו רק אברשה חבוניק והמפקד, אבא קובנר.

ב-23 בספטמבר, משהתברר שבין הסיכוי לחיות באסטוניה (ואכן האריכו שם היהודים חיים עד יומיים לפני גמר המלחמה) ובין ההתנגדות בגיטו, שפירושה מות, יבחרו האנשים בדרך הראשונה; ומשהתבררה כחנת הגרמנים לרוקן את הגיטו מתושביו "האזרחיים" ולהשמיד את הלוחמים יחד עם הרובע הריק, החליטה המיפקדה לנטוש את הגיטו, לפרוץ את טבעת הכיתור ולהגיע ליער.

כ-150 אחרוני הלוחמים ירדו לתעלות-הביוב ואחרי תלאות של שני ימים ושני לילות הגיעו ליער רודניקי. בדרך מהיער נתקלה אחת החוליות במישמר גרמני. בחילופי היריות נפל קצין המישמר הגרמני אך החוליה נתפסה וחבר המיפקדה, אברשה חבוניק, הלוחם קפול והלוחמת הצעירה אסיה ביק נתלו קבל עם, ברחובות היער.

עוד לפני שהגיעו הלוחמים ליער, שיכלו שני קורבנות נוספים. האחת היתה הסירת טייבל גלבוב. השני היה נער בן 16 — בנו בכורו של איציק ויטנברג...

... אמרתי שאמסור את האמת, רק את האמת, את כל האמת. אני בטוח בכך שאמרתי את האמת, רק את האמת — אבל לא את כל האמת...

... כי כל האמת פירושה כל מוראות הגיטו וההשמדה, שאין בכוח אנוש לתארם. כי כל האמת פירושה איך רצחו את הנפש לפני שהרגו את הגוף. כי כל האמת פירושה איך, בתהום הדמים והאימה, התגוננו האנשים שלא למות ברעב ובמחלות, איך התפללו באיסור, ילדו במחתרת, הסתתרו מפני הרוצח במלונות כלבים. כי כל האמת פירושה — מעל לכל — איך מרדו, איך לחמו, ואיך הפכו אלה שעמדו למות בכבוד בגיטו ללוחמי החיים והנקמה ביערות. איך נוסדה חטיבת הפארטיזנים היהודים, הנקמה ביערות רודניקי ונארוטש, ואיך נפלו אלפי בני-נוער יהודיים ביערות, כחלוצים לפני מתנה הפארטיזנים המאורגן. ואיך, חרף כל התנאים הללו, מילאו את שורות הלוחמים הפארטיזנים בכל יערות מורח-אירופה למעלה מ-25 אלף בני נוער יהודי. — ועדין לא תהיה זאת כל האמת.